

Зеров Микола Костянтинович

Біографія (2)

Микола Зеров (1890-1937)

Визнаний літературознавець, глибокий аналітичний критик, полеміст, лідер "неокласиків", майстер сонетної форми і блискучий перекладач античної поезії Микола Костюкович Зеров народився в м. Зінькові на Полтавщині 14 (26 за новим стилем) квітня 1890 року.

"Батько вчитель, потім — завідувачий городською школою, нарешті — 1905 року — інспектор народних шкіл, мати — з дрібного землевласницького роду Яреськів — з-під Диканьки, роду козацького, але доказуючого дворянство" — пише Зеров у своїй Автобіографії. Початкову освіту М.Зеров здобув у Зіньківській школі та Охтирській гімназії. 1903 року вступив до першої Київської гімназії, яку закінчив 1908 року.

Саме в ній, а згодом й на історико-філологічному факультеті Київського університету Святого Володимира, майбутній письменник здобув фундаментальні знання античних та європейських мов і літератур, що значно вплинуло на формування його поетичного дару.

1912 року в журналі "Світло" та газеті "Рада" з'являються друком перші статті та рецензії Зерова. З 1914 року за наказом попечителя Київського учбового округу Зерова призначено викладачем історії до Златопільської чоловічої, а з жовтня 1916 року — ще й жіночої гімназії.

З 1917 року він працює викладачем латини у Другій українській державній гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства в Києві. У 1918-1920 роках викладає українознавство в Архітектурному інституті, працює редактором бібліографічного журналу "Книгарь" (до початку 1920 року).

В цей час Микола Зеров увійшов до елітарного гуртку діячів української культури, що сформувався довкола Георгія Нарбута. На зібраннях обговорювалися справи розвитку української літератури, малярства, графіки. 1920 року в долі Миколи Зерова відбуваються істотні зміни. Він одружується з Софією Лободою і починає серйозно замислюватися про наукову працю. Того ж року виходять підготовлені ним "Антологія римської поезії" та "Нова українська поезія", що стають помітним явищем у тогочасному літературному житті. З голодного Києва М. Зерова запрошують на роботу в Баришівську соціально-економічну школу. Тут, не пориваючи творчих зв'язків з Києвом, він працює близько трьох років. Це були плідні роки оригінальної творчості — всі вірші його збірки "Калина" (1924) написано саме тут. Також в Баришівці М.Зеров зробив багато перекладів, написав низку сонетів та сатир-пародій, кілька невеликих оповідань.

1 жовтня 1923 року Микола Зеров стає професором української літератури Київського Інституту народної освіти (так звався тоді Київський університет). Тоді ж розпочинає читати свої блискучі лекції, які часто зривають бурхливі оплески (про

лекції Зерова серед студентів ходили легенди). Одночасно викладає українську літературу в кооперативному технікумі та торгово-промисловій школі.

1923 року голосно заявили про себе "неокласики" Саме тоді вони з'їхалися до Києва й об'єдналися у рамках АСПИСу. У грудні 1923 р. відбулася перша зустріч Зерова з М. Хвильовим, коли той приїхав до Києва у складі харківської письменницької делегації "Гарту". Неокласики розгорнули бурхливу літературну діяльність. Вони влаштовують літературні вечори, на яких намагаються згуртувати мистецькі сили, аби спрямувати їх у річище конструктивної праці. Прагнення Зерова розробити спільну платформу для консолідації літературного процесу кваліфікується як замах на ідеологічну цноту панфутуристів та гартованців, що викликає різкий спротив.

1924 рік розпочався з бурхливих дискусій. 3 січня на культкомісії Всеукраїнської Академії наук М. Зеров виголосив доповідь "Українська література в 1923 році"; 20 січня відбувся диспут, на якому опонентами доповіді Д. Загула "Криза сучасної української лірики" виступили М. Зеров, Ю. Меженко, Г. Косинка, М. Івченко. Лідер "неокласиків" оцінював 1923-й як "рік літературного оживлення". Адже з'явилася низка яскравих імен, нових книг і журналів. Так, приміром, у Києві виникла конкуренція між "Новою громадою", до якої тяжіли члени АСПИСу, і "Глобусом" — органом футуристів, членів "Гарту" та "Плугу". На думку М.Зерова йшов нормальний розвиток української літератури. Йому опонував Д. Загул, який, фактично, обстоював необхідність уніфікації та суворої регламентації як вибору ідеї твору, так і художніх засобів її вираження. Виразно окреслювалася конфронтація, що згодом трагічно відбилася на розвитку всієї української літератури.

Того ж 1924 року було надруковано "Камену" — першу збірку віршів М.Зерова, до якої, втім, було включено й перекладний розділ. Автор скромно виправдовував це перед сучасниками потребою "розробляти мову і стиль, удосконалювати техніку й синтаксичну гнучкість української поезії, називаючи їх "сухарями" на розкішному бенкеті поетичної фантазії".

Дух класичної простоти, піднесене почуття, глибоке проникнення у філософську сутність буття, вишукана мова, висока версифікативна майстерність творів М.Зерова вражали сучасників. Щоправда, багато хто поетові закидав, що він несучасний, байдужий до актуальних проблем. Підстави для таких тверджень давали не тільки його вірші, а й перший випуск історико-літературного нарису "Нове українське письменство" і монографія "Леся Українка", також видані 1924 року. Все це, вважали противники Зерова, належить минулому, яке треба відкидати.

До попередніх докорів додавалися й нові: мовляв, Зеров майже не виступає як літературний критик. Проте 1925 рік можна вважати вершиною літературно-критичної діяльності М. Зерова. Тільки журнал "Життя і революція" вмістив 17 його матеріалів. А ще ж були публікації в інших часописах, виступи, лекції перед студентами.

1925 року почалася відома літературна дискусія, яка тривала до 1928 р. Початком її вважають статтю Г. Яковенка "Про критиків і критику в літературі" (Культура і побут 1925, 20 квітня) та відповідь на неї М. Хвильового. Зеров-критик стає на бік М.

Хвильового. Програма М. Зерова вимагала усвідомлення, осмислення й засвоєння багатств української національної традиції, адже це дасть змогу тверезо й реально оцінити багатьох сучасних літературних авторитетів, перенести на український ґрунт кращі твори європейської класики й сучасної літератури, що, в свою чергу, піднесе "планку художності" і, врешті-решт, встановить атмосферу здорової літературної конкуренції, а не кон'юктурного протегування. "Ми повинні, — наголошував М. Зеров, — повсякчас заявляти про потребу уважного відношення до всякої культурної цінності. Ми повинні заявити, що ми хочемо такої літературної обстановки, в якій будуть цінитися не маніфест, а робота письменника; і не убога суперечка на теоретичні теми — повторення все тої ж пластинки з кричущого грамофону, — а жива й серйозна студія літературна; не письменницький кар'єризм "человека из организации", а художня вибагливість автора перш за все до самого себе".

Саме це й викликало зливу заперечень. Особливо дратувала опонентів М. Зерова його вимога замість гурткового протекціонізму запровадити здорову літературну конкуренцію. Вульгарно утилізований ідеологізм вже утверджувався в літературному процесі.

З 1926 року М.Зеров виступає лише як літературний критик, зосередивши основні зусилля на перекладах та історико-літературних студіях. Того ж року офіційна влада звинуватила "неокласиків" в антипролетарських настроях. Г. Майфет 3 липня 1927 року так писав М. Зерову про настрої в Харкові: "Взагалі літературна ситуація жахлива. Тичина каже: "Мені шкода не того, що я нічого не друкую, а того, що я нічого не пишу для себе..." Червневий пленум ЦК КП(б)У 1927 р. дає прямі директивні вказівки щодо політичної оцінки "неокласиків": "Тепер серед українських літературних груп типу неокласиків спостерігаємо ідеологічну роботу, розраховану саме на задоволення потреб української буржуазії, що зростає. Характерне для цих кіл прагнення спрямувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, тримати курс на зв'язок з буржуазною Європою".

Фактично ця постанова означало заборону літературної та критичної діяльності Зерова. Для нього лишалася тільки одна ділянка — історико-літературні студії. Саме на цьому М. Зеров і зосереджується наприкінці 20-х. Він пише передмови до творів українських письменників-класиків, які видавалися у видавництвах "Книгоспілка та "Сяйво". З цих статей складається книжка "Од Куліша до Винниченка" (1929 р.). Але на цих позиціях пощастило затриматись недовго. Процес СВУ на початку 1930 року став переломним. "Книгоспілку" було реорганізовано, "Сяйво" закрито. Куліша і Винниченка проголосили фашистськими письменниками. В числі інших у зв'язку з процесом СВУ було заарештовано й Максима Рильського, що стало виразним попередженням для всіх неокласиків.

Лютий-березень 1930 року. Зеров змушений виступити "свідком" на процесі СВУ. Його становище хитке й непевне. Як і всі українські інтелігенти, він живе під постійною загрозою арешту, в атмосфері погроз і цькування. Маховик репресій розкручується. Кожна сходи́нка, на яку стає поет, сподіваючись втриматися,

ламається. Під ногами відкривається чорна безодня нищення. Життя обертається катастрофою. Самогубство Хвильового в травні 1933 року стало ще однією драмою для Зерова.

Всі останні роки фактично, заборонено займатися творчою діяльністю, а з 1933 — стає небезпечним навіть мовчання. Від Зерова й Филиповича вимагають самокритичних заяв і політичних декларацій. Писані з примусу листи до редакції стають псевдодокументами нелюдської доби. Наприкінці 1934 Зерова остаточно звільнено з університету. Він втратив останнє матеріальне оперття й змушений шукати будь-яку працю або залишити Україну. В туманній синяві грудня глухо прозвучали постріли — розстріляно Косинку й Влизька.

Переживши ще одну трагедію, — смерть десятилітнього сина — М. Зеров переїжджає до Москви.

Наприкінці квітня 1935 року за звинуваченням в терористичній діяльності Зерова було заарештовано. На першому допиті він заявив однозначно: "До ніякої контрреволюційної діяльності я не причетний, а отже, співучасників назвати не можу". Пізніше з нього виб'ють інші відповіді. Під час обшуку в нього вилучають дві книжки: "Політика" з дарчим написом "терориста" Г. Косинки та роман П. Куліша "Чорна Рада". Оце й усі докази.

20 травня 1934р. його відправили до Києва. Тут і почалася справжня робота. Допити слідчого Ліхмана ледь не через день. Протоколи відбивають лише слова, зафіксовані працівниками НКВД й підтверджені підписом арештованого. Що було поза тим? Здогадатися не так уже й важко. Бо вже 9 липня М. Зеров "розколовся": "Я признаю себе винним у тому, що приблизно з 1930 року належав до керівного складу контрреволюційної націоналістичної організації, куди, крім мене, входили Рильський і Лебідь". На суді, який відбувся 1-4 лютого 1936 року М. Зеров погодився зі звинуваченням в тому, що він "входив до складу керівництва контрреволюційної організації, яка ставила перед собою завдання скинення радянської влади на Україні і створення буржуазної незалежної української республіки, готувала замах на Косіора й Постишева..." "З мого боку, — в той же час заявив він, — лише один раз зроблений заклик до терору у формі прочитання вірша Куліша на зборах у Рильського".

Це було у грудні 1934 року, після оприлюднення списку 28 діячів культури, звинувачених у тероризмі. Всі знали, що це неправда. М. Зеров зайшов до Рильського переговорити у справі перекладів із Брюсова, над яким вони тоді працювали. При розмові був присутній молодий письменник С. Жигалко. Згадали про Г. Косинку, О. Влизька, О. Фальківського. Пом'янули невинні душі. Потім М. Зеров прочитав кілька поезій — "Учись у них" О. Фета, "Минуло літо" Я. Щоголіва та "До кобзи" П. Куліша. Пригнічений пішов додому. 8 січня заарештували С. Жигалка. Допитували мало не щодня. І от 25 квітня він "показав" про поминальне читання у помешканні М. Рильського і додав, що мабуть М. Зеров якийсь особливий зміст вклав у слова П. Куліша:

Гей, хто на сум благородний

багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братках.
Темно на дворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од Півночі віє,
Квилять вовки по степах — об ночах.

М.Зерова було засуджено на 10-літнє ув'язнення. Стільки ж отримали П. Филинович та А. Лебідь, а також інші "учасники групи", котрі познайомилися одне з одним лише під час очних ставок. Дещо менше отримали поет М. Вороний — вісім років, працівник українського історичного музею Б. Пилипенко та педагог із Чернігова Л. Митькевич — по сім років. Вдалося вижити лише Митькевичеві. Пізніше він розповів, що "зізнання" Ліхман витягав побоями. "При розгляді нашої справи у військовому трибуналі, під час того, як нас доставляли в судове засідання, Зеров казав нам, що треба хоч що-небудь наговорити на себе, інакше нас усіх розстріляють", — згадував Л. Митькевич 21 грудня 1956 року.

Наприкінці зими "бандитів" було відправлено на Північ за традиційним маршрутом: "Ведмежа Гора-Кем-Соловки". В пункт призначення всі "зловмисники-терористи" прибули в перших числах червня 1936 року. Спершу режим у таборі був відносно стерпним. За станом здоров'я М. Зеров не міг працювати лісорубом і тому прибирав кімнати господарської служби. Після закінчення роботи, у комірчині сторожа міг займатися перекладами та історико-літературними студіями. Про це пише в листах до дружини. Останній з них датований 19 вересня 1937 року.

9 жовтня 1937 року без будь-яких підстав і пояснень справу Зерова та ін. було переглянуто Особливою Трійкою УНКВД по Ленінградській області. Зерову, Филиповичу, Вороному і Пилипенку було винесено вищу міру покарання — розстріл. 3 листопада 1937 року вирок було виконано.

Твори: Вибране (К., 1966); Твори, т.1-2 (К., 1990).

Література: Брюховецький В. Микола Зеров (К., 1990).